

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 6 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Аминов Хамидулла Абдирахимович -</i> БОБУР ДАВРИДАГИ САМАРҚАНД ШАЙХУЛИСЛОМИ	9-14
<i>Неъматов Рустам Абдуваид ўғли</i> ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМДА КЕЧГАН ЭТНОМАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР	15-23
<i>Raxmanov Zafar Adilovich, Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> FARG'ONA VODIYSI ARXEOLOGIK YODGORLIK LARI JOYLASHUV QONUNIYATLARI: TAHLIL VA MULOHAZALAR	23-32
<i>Мансуров Музаффаржон</i> СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА МАДАНИЙ ТУРИЗМНИНГ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСИДАГИ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ	32-42
<i>Mirsoatova Sayyora Turg'unovna, Muhsiddinov Ahrorbek Mamurovich</i> FARG'ONA MEZOLIT VA NEOLIT DAVRI JAMOALARINI O'ZARO MADANIY ALOQALARI XUSUSIDA	43-48

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Kurpayanidi Konstantin Ivanovich</i> COVID-19 PANDEMIYASI OQIBATLARINI BARTARAF ETISH SHAROITIDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISH MASALALARI	49-55
<i>Mexmonaliyev Ulug'bek Erkinjon o'g'li</i> КОМПАНИЯЛАР САМАРАЛИ БОШҚАРУВ ТИЗИМИДА ИЧКИ НАЗОРАТНИНГ О'РНИ	56-65
<i>Абдуллаева Зулфия Иззатовна</i> ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПОВЕДЕНИЕ КЛИЕНТОВ ГОСТИНИЦ	66-74
<i>Алимова Муниса Юлчиевна</i> ҚИШЛОҚ АҲОЛИСИ ТУРМУШ ДАРАЖАСИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР ТАСНИФИ	75-80
<i>Абдиева Наргиза Шухратовна</i> ИЧКИ АУДИТДА ФИРИБГАРЛИК РИСКНИ АНИҚЛАШ ВА БАҲОЛАШ	81-91
<i>Тўхтасинова Дилдора Раҳмонбердиевна, Ахунова Маърифат Хакимовна</i> ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ҲАЁТ	92-97
<i>Tojimatov Izzatbek Ikromali o'g'li</i> BOZOR ISLOHOTLARI SHAROITIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	98-103
<i>Савинова Галина Анатольевна</i> ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ МСФО И НСБУ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА СОСТАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ	104-108
<i>Qodirov Sardorbek Isroiljon o'g'li</i> QURILISH SANOATI KORXONALARI FAOLIYATINI RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MASALALARI	109-114

Урдушев Хамракул, Мавлянов Мажид, Эшанкулов Сирожиддин, Розиева Гулхаё
 АГРОКЛАСТЕРЛАР ВА УЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА РАҚАМЛИ
 ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ 115-125

Худаярова Хуршида Абдуназаровна
 ЎЗБЕКИСТОНДА ИННОВАЦИОН БАНК ХИЗМАТЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ МУАММОЛАРИ
 ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ 126-132

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Бойдадаев Абдуррохмон Толибжон ўғли
 РЕНЕССАНС ДАВРИДА ПАНТЕИСТИК ҚАРАШЛАРНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ..... 133-141

Аликулов Хусниддин Акбарович
 ҲОЗИРГИ ДАВРДА ГЛОБАЛ ЭКОЛОГИК ХАВФ-ХАТАР ВА НАНОТЕХНОЛОГИЯЛАР .142-151

Саидова Камола Усканбаевна
 РЕНЕССАНС ДАВРИ САНЪАТИ – ЖАҲОН МАДАНИЯТИ АЖРАЛМАС ҚИСМИ
 СИФАТИДА 152-156

Shirinov Anvar Qanoatovich
 MARKAZIY OSIYODA INSON TARAQQIYOTI SOHASIDAGI STRATEGIYALARNING IJTIMOIIY-
 FALSAFIY TAHLILI 157-162

Хасанов Бобуржон Хакимович
 ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ОММАВИЙ НОРОЗИЛИК ҲАРАКАТЛАРИНИ ОЛДИНИ
 ОЛИШНИНГ ҲОЖИВИЙ-МАҲКУРАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ 163-167

Xodjayeva Fotima Nabixonovna
 AHMAD G'AZZOLIYNING "SAVONIH" ASARI HAQIDA QISQACHA TASNIF 168-172

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Rustamova Shaxnoza Abduraximovna
 MATN, TARJIMA TURLARI VA TARJIMADA TARJIMON MAHORATINING O'RNI 173-180

Abdulloyeva Kamola Mirxon qizi
 MUALLIF DISKURSIV SHAXSI TUSHUNCHASI, STRUKTURASI VA RIVOJLANISH
 TENDENSIYALARI 181-191

Turg'unova Fazilat Rustam qizi
 PRAGMALINGVISTIKA NUQTAI NAZARIDAN SARLAVHA FUNKTSIYALARI 192-197

Saidov O'lmas Raxmatovich
 O'ZBEK TILI ISH YURITISH TERMINLARINING ETIMOLOGIK TAVSIFI 198-206

Xuramova Dildora Rahkmonkulovna, Axmedova Firuza Asrorovna
 O'ZBEKISTONDA TARJIMONLARNING TARJIMA USLUBINI BERILISHI XUSUSIDA 207-213

Ataboyev Isroiljon Mirza o'g'li
 MADANIYATLARARO SIYOSIY MAKONDA TAJOVUZKOR SALOHİYATGA EGA NUTQ
 TA'SIRINING USULLARI 214-219

Murodova Nilufar Karomatovna
BLOGGERLIK FAOLIYATIDA MAHORAT MASALALARI 220-224

Ochilova Hilola Husan qizi
XITOIY TILIDA NOMINALIZATSIYA HODISASI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR 225-229

Kuvonov Zarifjon Maxsiddin o'g'li
NEMIS TILIGA CHET TILIDAN O'ZLASHAGAN SO'ZLARNING STRUKTURAL-SEMANTIK
TADQIQI 230-238

Yakubova Nilufar Egamberganovna
"MULLO NASRIDIN" – TURKIY MATBUOT TARIXIDA MUHIM HODISA 239-245

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Абдуллаева Маликабону Эркин қизи
ХАЛҚ ТАЪЛИМИДА МАЪМУРИЙ БОШҚАРУВ ВА МЕХНАТ МУНОСАБАТЛАРИ БИЛАН
БОҒЛИҚ КОРРУПЦИЯВИЙ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ 246-256

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jumayev Rustam G'aniyevich
IJTIMOIY-GUMANITAR VA MUTAXASSISLIK FANLARNI INNOVATSION PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH ORQALI TALABALARDA FUQAROLIK POZITSIYASINI
TAKOMILLASHTIRISH 257-263

Бозорова Муслима
ЭТНОПЕДАГОГИКА ТАЛАБА-ЁШЛАРДА ЎЗБЕКОНА МИЛЛИЙ ЎЗИГА ХОСЛИКНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА 264-270

Samadova Sarvinoz Samad qizi
YOSHLARNI BAG'RIKENGLIK RUHIDA TARBIYALASHGA DOIR KOMPETENSIYALAR.... 271-275

Жўраев Воҳид Тожимаматович
РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ТАЪЛИМ
МУАССАСАСИНИ БОШҚАРИШ 276-288

Бозорова Назоқат
ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИГА ОИД МАҲАЛЛИЙ МУЗЕЙ МАТЕРИАЛЛАРИ
ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ-ТАДҚИҚОТ ФАОЛИЯТИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВОСИТАСИ
СИФАТИДА 289-295

Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li
МАКТАВ О'QUVCHILARINI HUQUQIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH TEKNOLOGIYALARI
BORASIDA EKSPERIMENT ISHLARINI TASHKIL ETISH VA NATIJALAR TAHLILI 296-301

Sharipova Sitara Xaydarovna
OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA RUS TILI FANINI O'QITISHDA MUAMMOLI TA'LIMDAN
FOYDALANISH 302-307

Isag'aliyeva Sadafxon Muxammadaminovna
BIOLOGIYA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL USULLARNI
QO'LLASH 308-312

<i>Umarov Abdusamat Abdumalikovich, Xojimurodova Mahliyoхon Kenjavoy qizi</i> OILA VA NIKOH SHAROITIDA AYOLLAR SPORTINING MUAMMOLARI	313-317
<i>Sulaymanova Dildora Nazarovna</i> LOYIHAGA ASOSLANGAN O'QITISH TEXNOLOGIYASINING MOHIYATI VA MAZMUNI...318-325	
<i>Ro'ziev Rustam Ro'zimurodovich</i> YONG'IN XAVFSIZLIGI MADANIYATI-ODDIYLIKDAN KOMILLIK SARI	326-330
<i>Акрамов Баходир</i> МАЛАКАЛИ ДАРВОЗАБОНЛАРНИ ЎЙИН ДАВОМИДА БАЖАРИЛАДИГАН ТЕХНИК- ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ	331-336
<i>Anvarjonov Ahrorjon Ahadjon o'g'li</i> BO'LAJAK TARIXCHILARDA TARIX FALSAFASI VA UNING ZAMONAVIY KONSEPSIYALARIGA DOIR BILIMLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	337-342
<i>Umarov Bekzod Azizovich</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA PEDAGOGLARNING PROFESSIONAL KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MODELI	343-349
<i>Бекимбетова Дильфуза Оралбаевна</i> РАЗВИТИЕ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	350-356

10.00.00-Филология фанлари

Turg'unova Fazilat Rustam qizi

Toshkent davlat transport universiteti assistenti

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4371-5279>

E-mail: fazilatturgunova05@gmail.com

PRAGMALINGVISTIKA NUQTAI NAZARIDAN SARLAVHA FUNKTSIYALARI

Annotatsiya. Maqolamizda pragmalingvistika nuqtai nazaridan sarlavhani o'rganish, sarlavha nutq aloqasining birligi bo'lib, aslida aloqa vositasi vazifasini bajarilishi tahlil qilinadi. Sarlavha pragmatikasi ma'ruzachining (muallifning) va qabul qiluvchining (o'quvchining) o'zaro ta'siri bilan belgilanadi. Qabul qiluvchi, sarlavha pozitsiyasida nutq bayonotining predmeti bo'lib, unga ma'lum bir pragmatik potentsialni qo'yadi, boshqacha qilib aytganda, uning xabar qilingan ma'lumotlarga pragmatik munosabatni uyg'otish qobiliyatidir.

Tayanch so'zlar: pragmatika, kommunikativ-pragmatik, ma'ruzachi, kommunikativ harakat, denotatsiya, yozuvchi, qabul qiluvchi, potentsial, sintemantik.

Тургунова Фазилат Рустам кизи

Ташкентский Государственный

Транспортный Университет, ассистент

ФУНКЦИИ ЗАГОЛОВКА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПРАГМАЛИНГВИСТИКИ

Аннотация. В нашей статье, изучающей заголовок с точки зрения прагмалингвистики, будет проанализировано, является ли заголовок единицей речевого общения и фактически выступает в качестве средства общения. Прагматика заголовка определяется взаимодействием говорящего (автора) и получателя (читателя). Реципиент, являясь субъектом речевого высказывания в позиции заголовка, вкладывает в него определенный прагматический потенциал, другими словами, свою "способность вызывать прагматическое отношение к сообщаемой информации.

Ключевые слова: прагматика, коммуникативно-прагматическая, говорящая, коммуникативное действие, денотация, писательская, реципиентная, потенциальная, синтематическая.

Turgunova Fazilat Rustam kizi

Tashkent StateTransport University,

Assistant teacher

HEADER FUNCTIONS FROM THE POINT OF VIEW OF PRAGMALINGUISTICS

Annotation: In our article, studying the title from the point of view of pragma linguistics, it will be analyzed whether the title is a unit of speech communication and actually acts as a means of communication. The pragmatics of the title is determined by the interaction of the speaker (author) and the recipient (reader). The recipient, being the subject of a speech utterance in the position of the title, invests in it a certain pragmatic potential, in other words, his "ability to evoke a pragmatic attitude to the information being communicated.

Keywords: pragmatics, communicative-pragmatic, speaking, communicative action, denotation, writer, recipient, potential, systematic.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I6Y2023N25>

Kirish. Biror kishi tilni aloqa vositasi sifatida ishlatadi, turli maqsadlarga intiladi: yangiliklarni yetkazish, qabul qiluvchidan biror narsa haqida soʻrash, his-tuygʻularini ifoda etish, biror narsaga baho berish, qabul qiluvchini biron bir aniq harakatga undash. Bularning barchasi til odamlar oʻrtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi vosita ekanligini aytishga imkon beradi. Inson tilidan foydalanib, uning atrofidagi voqelikka taʼsir qiladi, bu bizga tilni pragmalingvistikaning asosini tashkil etgan faoliyat jihatidan koʻrib chiqishga imkon beradi. Pragmalingvistika lingvistik tadqiqotlar sohasi sifatida ajralib turadi, uning obyekti maʼlum bir kommunikativ-pragmatik makonda til birliklari va ulardan foydalanish shartlari oʻrtasidagi munosabatlar boʻlib, unda maʼruzachi (yozuvchi) va tinglovchi (oʻquvchi) oʻzaro taʼsir qiladi va ularning xususiyatlari uchun ularning nutqiy oʻzaro taʼsirining joyi va vaqti, aloqa harakati bilan bogʻliq aniq koʻrsatmalar, maqsadlar va taxminlar muhimdir. Pragmalingvistika nuqtai nazaridan sarlavhani oʻrganish: Sarlavha aslida aloqa vositasi boʻlib xizmat qilishiga asoslanadi. Sarlavhalarni oʻrganishda kommunikativ-pragmatik yondashuvning asoslari XX asr boshlarida mahalliy va xorijiy olimlarning asarlarida asos solingan. Pragmatikaning fan sifatida shakllanishi faqat 60-70-yillarda boshlanganiga qaramay. XX asr, sarlavhani pragmatik nuqtai nazardan koʻrib chiqish uchun zarur shart-sharoitlar alohida tadqiqotchilarning asarlarida ancha oldinroq qoʻyilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. E.M.Galkina-Fedoruk 1956 yilda ushbu nom haqida kommunikativ harakat sifatida bahs yuritadi: shuni taʼkidlash kerakki, maqsadsiz nominatsiya nomi mavjud emas. Muallif tomonidan belgi ostidagi narsalarning mazmunini belgilash toʻgʻridan-toʻgʻri aloqa akti mavjud [1]. Sarlavha nutq aloqasining birligi ekanligini tasdiqlash koʻplab tadqiqotchilarning ishlarida mavjud. S.V.Lyapun shunday yozadi: «Sarlavha stilistik jihatdan kuchli pozitsiyaning elementi boʻlib, sarlavha maʼlum darajada yaxlit nutq birligi sifatida yangilanadi» [2]. Muloqotni amalga oshirish uchun yaratilgan gazeta sarlavhasi tabiatan kommunikativ birlikdir, dominant oʻrin muallifning niyatiga tegishlidir. Sarlavhani maqsadli nutq faoliyatining minimal birligi – yozuvchi jurnalistning nutq harakati sifatida koʻrib chiqiladi, bu esa uni nutq harakati sifatida talqin qilishga asos beradi. Nutq harakati deganda nutq akti tushuniladi, uning davomida maʼlum bir aqliy tarkib shakllantiriladi [2].

Sarlavha pragmatikasi maʼruzachining (muallifning) va qabul qiluvchining (oʻquvchining) oʻzaro taʼsiri bilan belgilanadi. Qabul qiluvchi kommunikativ aktda dastlabki pozitsiyani egallaydi, u maqsadli va ongli ravishda qabul qiluvchiga xabar yaratadi va yuboradi. Sarlavhada adresatning mavjudligi, yozuvchi adresatning xabarning denotatsiyasini (taklifini) va uning bayonotining til dizaynini tanlashi, uning kommunikativ maqsadlariga muvofiq haqiqatni talqin qiladigan sarlavha pozitsiyasiga joylashtirilganligi bilan namoyon boʻladi. Habarni uzatuvchi maʼlumot uzatish orqali qabul qiluvchi bilan kommunikativ aloqani amalga oshiradi. Bunday aloqa lingvistik aloqa modeliga mos keladi: adresant – xabar-kod – xabar-adresat.

Adresant, sarlavha holatida nutq bayonining predmeti boʻlib, unga kommunikativ-pragmatik taʼsir darajasini belgilaydigan maʼlum bir pragmatik potentsialni qoʻyadi. Bu maʼlum kommunikativ niyatlarni amalga oshirishga yordam beradigan sarlavhani til bilan bezash vositalarini tanlash bilan bogʻliq, masalan: qabul qiluvchini tarmoq media-diskursining ulkan

axborot oqimiga yo'naltirish, unga qiziqish ma'lumotlarini tanlash, o'quvchining e'tiborini media-matnga jalb qilish, muhim bir narsani yetkazish, holatlar va baholarni chaqirish, shu bilan o'quvchini ma'lum reaksiyalar va harakatlarga undash bilan bog'liq. Qabul qiluvchi sarlavhaning mavzusi, g'oyasi va muammosini belgilaydi, uning maqsad va vazifalarini belgilaydi, xabar qilingan narsaga to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita munosabatini bildiradi, sarlavhada ko'rsatilgan mavzular, voqealar va hodisalarni baholaydi. Qabul qiluvchi media-nashr nomidan ish tutishiga qaramay, u hali ham shaxsiy fazilatlarning tashuvchisi, hozirgi moment bilan belgilanadigan ma'lum bir ruhiy holatning sub'ekti, shuningdek dunyoning ma'lum bir rasmini tashuvchisi bo'lib xizmat qiladi.

Xuddi shu fazilatlar va xususiyatlar sarlavha adresatiga, uning potentsial o'quvchisiga xosdir. Sarlavhaga kiritilgan ma'lumotni qabul qiluvchi sifatida, qabul qiluvchining bir oz boshqacha kommunikativ maqsadi bor, bu sarlavhaga kiritilgan ma'lumotlarni olishdir. Nutq aloqasi nazariyasi atamalaridan foydalangan holda, tarmoq media-matnining sarlavhasi pozitsiyasida bayonotning perlokatsion ta'siri (kommunikativ muvaffaqiyat) qabul qiluvchining qabul qiluvchiga ta'sir qilish va uning intellektual, hissiy va estetik holatida o'zgarishlarni keltirib chiqarish uchun kommunikativ niyatini tushunishdan iborat.

V.P.Drozdovskiy ta'kidlashicha, agar gazeta va jurnalistik matnda o'quvchiga ta'sir qilish nuqtai nazaridan o'zaro bog'liq bo'lgan diqqat darajasi, sheriklik darajasi va kashfiyot darajasini ajratib ko'rsatish mumkin bo'lsa, unda birinchi navbatda diqqat darajasi sarlavha majmuasi bilan bog'liq bo'ladi [3]. Sarlavhani o'qib chiqqandan so'ng, u hali o'qilmagan matnni oldindan tushunish kabi paydo bo'ladi. Biz oldindan tushunish o'quvchining shaxsiy xohish-istaklari, ma'lum bir ma'lumotni izlashga qaratilgan qiziqishlari natijasida shakllanadi. Shunday qilib, media-matn sarlavhasi tomonidan yaratilgan matnni oldindan tushunish uni o'qishga undaydi. Hali o'qilmagan matnni oldindan tushunish o'qish jarayonida tasdiqlanishi yoki tasdiqlanmasligi mumkin. Ikkinchi holda, aldangan kutishning ta'siri ishlaydi.

Qabul qiluvchining maqsadli nutq harakatlarining namoyon bo'lishi bo'lgan har qanday sarlavha ma'lum bir funktsiyani bajarish uchun yaratilgan. Sarlavhani ma'lum bir funktsiyani belgilab, sarlavha qabul qiluvchisi kerakli kommunikativ ta'sirga, boshqacha qilib aytganda, o'quvchining ma'lum bir javobiga ishonadi. Sarlavhani jurnalistik matnning elementi sifatida ko'rib chiqadigan tadqiqotchilar nominativ, informatsion va reklama funktsiyalarini asosiy funktsiyalar sifatida ajratadilar. Ushbu tasnif birinchi marta A.S.Popov 1966 yilda «Zamonaviy gazeta sarlavhasining sintaktik tuzilishi va uning rivojlanishi asarida. A.S.Popov tomonidan ishlab chiqilgan funktsiyalar tasnifiga havolalar ko'plab tadqiqotchilar N.E.Baxarev, G.O.Vinokur, O.V.Grigorenko, A.S.Podchasov, E.I.Turchinskaya va boshqalar asarlarida aks ettirilgan. G.G.Xazagerov bu xususiyatlarni matbuot sarlavhalari funktsiyalarini tor tushunish uchun klassik deb ataydi [4].

Gazeta sarlavhasining nominativ funktsiyasi uning sarlavhali matnni nomlash qobiliyatini anglatadi. Nominativ yoki nom funktsiyasi har qanday sarlavhaga xosdir. A.S.Popov uni ontologik manba deb atadi. Axir, sarlavha «Maqolani belgilash, uni nomlash, boshqa maqolalardan ajratib ko'rsatish kerak. Informatsion funktsiya matnning asosiy g'oyasi to'g'risida nisbatan to'liq tasavvurni ta'minlashga qaratilgan, ya'ni sarlavha nafaqat nom beradi, balki ma'lumotlarni uzatadi, maqolada keltirilgan voqea haqida ba'zi ma'lumotlarni yetkazadi, bundan tashqari, u taqdim etilgan yozishmalardan ajralib chiqadi va o'zi maxsus yozishmalarga aylanadi, sarlavha jumlasining kommunikativ qobiliyati qanchalik baland bo'lsa, sarlavha

shunchalik mustaqil bo'ladi» [5]. Reklama funksiyasi odatda sarlavhaning o'quvchining e'tiborini o'z maqolasiga jalb qilish, uni hissiyotlilik, beparvolik va maxsus sub'ektiv baholash bilan qiziqtirish qobiliyati sifatida tushuniladi. Sarlavha tuzilmalarining o'ziga xosligi, tarkibning noaniqligi, qoida tariqasida, sarlavha reklama funksiyasini bajarishi bilan izohlanadi.

V.P.Vomperskiy tomonidan taklif qilingan funktsiyalarni tasniflashda sarlavha adresatni, adresa va nutqning ma'lum bir predmetini nazarda tutishini hisobga oladi, shuning uchun u quyidagi funktsiyalarni bajaradi: 1) kommunikativ (sarlavha nutq mavzusi haqidagi xabarni ifodalaydi); 2) apellyatsiya (sarlavha nutq predmetining mazmuni to'g'risida ma'lumot beradi va o'quvchiga ta'sir qiladi, uning xabar mazmuniga mos munosabati); 3) ekspressiv (sarlavha ma'ruzachining shaxsini tavsiflaydi); 4) grafik-ekskretator (sarlavha bitta materialni boshqasidan ajratib turadi) [6].

G.G.Xazagerov gazeta sarlavhasining funktsiyalarini tavsiflab, funktsiyalarning ikki guruhini aniqlaydi: avtonom, sarlavhani mustaqil xabar sifatida tavsiflaydi (voqelik haqida ma'lumot berish, muallifning nutq mavzusiga munosabati tasviri, muallifning aloqa sharoitlariga munosabati tasviri); va matnning tarkibiy qismi sifatida sarlavhaga xos bo'lgan shartli (eslatma mazmuni haqida ma'lumot berish, muallifning eslatmaga munosabati tasviri, eslatma ohangining tasviri). Sarlavha mustaqil yoki shartli vosita sifatida ishlashidan qat'i nazar, gazeta sarlavhasining eng muhim vazifasi apellyatsiya funktsiyasidir. Uning tasnifida ushbu funktsiyaning tarkibiy qismlari ajralib turadi, ular vizual (muallifning nutq mavzusiga munosabati tasviri, muallifning aloqa sharoitlariga munosabati tasviri, muallifning eslatmaga munosabati tasviri, eslatma ohangining tasviri) va ekspresivga bo'linadi. Shuni ta'kidlash kerakki, sarlavhaning avtonom va shartli ishlashi bilan ekspressivlikning mohiyati o'zgarishsiz qoladi. [7].

Tadqiqot metodologiyasi. Yuqorida aytib o'tilgan funktsiyalardan tashqari, ba'zi tadqiqotchilar sarlavhaning bashoratli funktsiyasiga ishora qilmoqdalar. A.A.Zalevskaya yozishicha, individual va jamoaviy ahamiyatga ega, inson xotirasidan olingan vaziyatli kontekst shuningdek matnda ko'rsatilgan voqelikni kutish bilan bog'liq bo'lgan barcha birlashmalar, sarlavha matn mavzusini idrok etish va oldindan tushunishda prognostik funktsiyaga ega ekanligini ko'rsatadi. Unda tasvirlangan sodir bo'layotgan voqealarning mumkin bo'lgan variantlari to'g'risida bir xil gipoteza sodir bo'ladi [8]. Sarlavhani matnning boshlanishi sifatida belgilaydi, bu mumkin bo'lgan o'quvchiga ta'sir qilishning boshlanishi bo'lib, uni keyingi matn bilan o'ziga jalb qiladi. Sarlavhaning bashoratli funktsiyasi oldindan sezish, tarkibni kutish fenomeni orqali amalga oshiriladi. Matnning boshlanishi sifatida sarlavhaning tarkibiy tuzilishining asosiy tarkibiy qismlarida amalga oshiriladigan pragmatik jihat o'quvchida o'ziga xos kutish va keskinlikni keltirib chiqaradi.

Sarlavhani aloqa birligi sifatida ko'rib chiqishga e'tibor qaratgan holda, T.F.Karimova uning asosiy vazifasi sifatida kontakti o'rnatishni ta'kidlaydi. Qolganlarning hammasi maqsadli, yo'naltiruvchi, umumlashtiruvchi, konkretlashtiruvchi funktsiyalar-faqat uning ko'p qatlamli va ko'p funktsionalligini ta'kidlaydi [9]. Uning aytishicha, sarlavha matn ichidagi va matnlararo funktsiyalarni bajarishi mumkin. Intertekstual funktsiyada sarlavha ko'plab matnlarga yo'naltirish uchun ishlatiladi va sarlavhaning matn ichidagi funktsiyasi u tomonidan yozilgan matn tarkibini yangilashda namoyon bo'ladi [9]. Tadqiqotchilarning fikricha mustaqil ravishda sarlavha kommunikativ harakat sifatida ikkita funktsiyani bajaradi: informatsion

(intellektual va informatsion tarkibni etkazish uchun xizmat qiladi) va pragmatik (psixikaning hissiy-irodaviy sohasiga ta'sir qiladi). Pragmatik funktsiya reklama va hissiy funktsiyalarni o'z ichiga oladi.

Tahlil va natijalar. Sarlavhalarning funktsiyalarini o'rganishga bag'ishlangan ishlarning tahlili tadqiqotchilar tomonidan taklif qilingan funktsiyalarning har biri nutq aloqasining ma'lum bir ishtirokchisi yoki elementi bilan bog'liq degan xulosaga kelishimizga imkon beradi, shuning uchun sarlavha nafaqat uning qabul qiluvchiga kommunikativ yo'nalishi bilan bog'liq holda, balki u bilan bog'liq bo'lgan munosabatlar bilan bog'liq holda ham ko'rib chiqilishi mumkin. Adresator tomonidan yaratilgan sarlavha o'zining pragmatik potentsialini amalga oshirishda o'zaro bog'liq bo'lgan munosabatlarning uch turiga kiradi: «Adresatning sarlavhasi», «Sarlavha – reklama qilingan media – matn» va «Sarlavha – media-diskurs».

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki sarlavha va uning ostidagi matn o'rtasidagi mazmunli munosabatlarning o'ziga xos xususiyati sarlavhaning ikki tomonlama tabiatida yotadi: bir tomondan, u sarlavhali matn bilan sinxron munosabatlarga kiradi, boshqa tomondan u matnning avtomatik semantik elementi sifatida ishlaydi. Sarlavhali matn bilan sintemantik aloqada bo'lib, sarlavha sarlavhali media-matn tarkibining turli elementlari va jihatlarini yangilaydi. Sarlavhani avtomatik ravishda idrok etish sarlavha ma'lum bir mustaqillikka ega bo'lgan til tuzilishi, tashqi tomondan grafik vositalar va maxsus boshlang'ich pozitsiyadan foydalangan holda matnning boshqa tarkibiy qismlaridan ajralib turadigan pozitsiyaga asoslanadi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Галкина-Федорук, Е.М. Суждения и предложения / Е.М. Галкина-Федорук. – М.: Изд-во МГУ, 1956. – 72 с.
2. Ляпун, С.В. Лексико-семантические и стилистические особенности современного газетного заголовка (на материале газеты «Комсомольская правда» за 1994-1998): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Ляпун Светлана Владимировна. – Майкоп, 1999. – 185 с.
3. Дроздовский, В.П. Лингвостилистические средства активизации читательского внимания (на материале газетно-публицистического стиля) / В.П. Дроздовский // Русское языкознание. – Киев: Изд-во Одесского гос. ун-та, 1982. – С. 64 – 71.
4. Хазагеров, Г.Г. Функции стилистических фигур газетных заголовков (по материалам «Комсомольской правды»): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Хазагеров Георгий Георгиевич. – Ростов-на-Дону, 1984. – 159 с.
5. Попов, А.С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и её развитие / А.С. Попов // Развитие синтаксиса современного русского языка. – М.: Наука, 1966. – С.94-126.
6. Вомперский, В.П. К вопросу изучения синтаксической структуры газетного заголовка / В.П. Вомперский // Искусство публицистики. Проблемы теории и мастерства: тезисы док. на республ. науч. конф.-семинаре. – Алма-Ата, 1966. – С. 84.

7. Хазагеров, Г.Г. Функции стилистических фигур газетных заголовков (по материалам «Комсомольской правды»): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Хазагеров Георгий Георгиевич. – Ростов-на-Дону, 1984. – 159 с.
8. Залевская, А.А. Понимание текста: психолингвистический подход / А.А. Залевская. – Калинин, 1988. – 95 с.
9. Каримова, Т.Ф. К вопросу о синтаксическом статусе заголовка / Т.Ф. Каримова // Проблемы сферхфразовых единств. Семантико-синтаксическая структура: межвуз. темат. сб. – Уфа: БГУ, 1985. – С.46 – 49.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).